

OSRODEK DOKUMENTACJI
ZABYTEKOW W WARSZAWIE

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTEKOW
ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

A B C D E F G H I J K L M N O P R S T U V X Y Z

ŚLĄSKIE

Nr 0

6470

1. Obiekt
588/5/ ZESPÓŁ ZABUDOWY D.KOPALNI KRÓLOWA LUIZA - ZACHÓD OB.KWK ZABRZE
2/6 - BIELSZOWICE REJON ZACHÓD - karta zespołu

2. Czas powstania
1791r, 1833 r
1854, 1873r
1913-16, 1929-31r

3. Miejscowość

Z A B R Z E -

- ZABORZE

4. Adres Zabrze, ul. Wolności 402

nr hipoteczny dr. nr 384/122, 2044/113,
3038/133

5. Przynależność administracyjna

województwo katowickie

gmina miasto Zabrze

6. Poprzednie nazwy miejscowości
Hindenburg

7. Przynależność administracyjna
przed 1 VI 1975

województwo Katowickie

powiat miejski Zabrze

8. Właściciel i jego adres
KWK Zabrze-Bielszowice
Zabrze, ul. Lompy 11

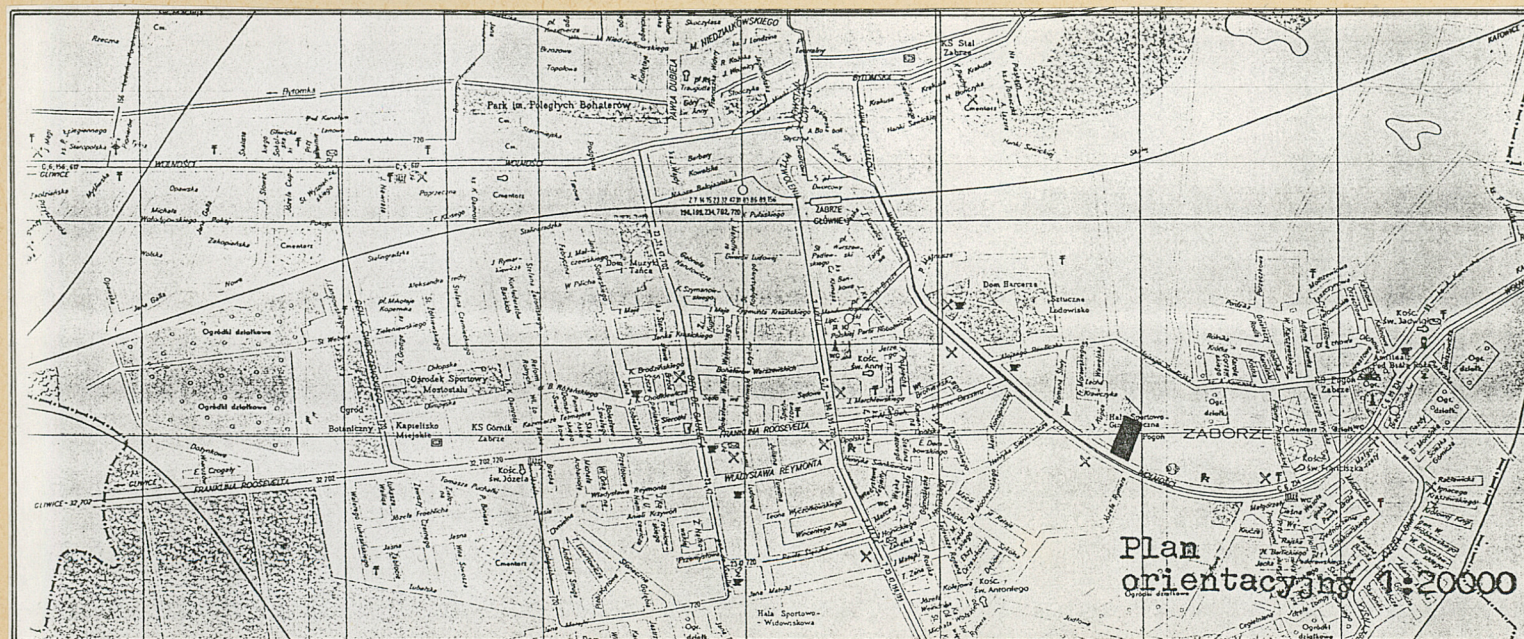
9. Użytkownik i jego adres
j.w.

10. Rejestr zabytków

Nr 1539 data 20.12.1993

Widok z pd-zach.

Pierwsza kopalnia w Zabrzu należała do Skarbu Pruskiego i rozpoczęła eksploatację w 1791 r. Ze względu na zalegające tuż pod powierzchnią grube pokłady siódłowe prowadzono płytką eksploatację tzw. Szurfami /o głębokości kilku metrów/. Tak wydobywany dobry węgiel koksujący dostarczano do rządowej Huty Gliwickiej, w której uruchomiono wtedy pierwszy wielki piec opalany koksem. Od początku prac wydobywczych poważnym utrudnieniem był wielki napływ wód. Już w 1795 r. sprowadzono z królewskiej kopalni Fryderyk parową maszynę odwadniającą i zainstalowano ją w Zabrzu-ńskim Lesie gdzie zgłębiono jeden z pierwszych szybów o nazwie Piotr. Nie rozwiązało to jednak wszystkich problemów z odwodnieniem. W celu kompleksowego osuszenia eksploatowanych pól górniczych rozpoczęto w 1799 r. budowę Głównej Kluczowej Sztolni Dziedzicznej, która osuszać miała pokłady do gł. 35 - 60m. Na wschód od późniejszej Huty Donnersmarcka/ob. Zabrze/, usytuowano okno sztolni, a jej roznos biegł na zachód odprowadzając wody kopalniane do Bytomki. W Gliwicach przechodził w Kanał Kłodnicki, którym miał prowa-

Zespół zabudowy d. kopalni Królowa Luiza znajduje się w pd. wsch. części Zabrze w dzielnicy Zaborze. Zbudowany został na terenie ograniczonym z pd. ulicą Wolności, zach. ul. Kupca oraz Wawelską, pn. ul. Pawliczka wypełniając pd.-wsch. fragment tego obszaru. Ze wsch. teren kopalni przylega bezpośrednio do zespołu elektrowni. Zabudowę tworzy kompleks budynków w układzie rozproszonym, odpowiednio: dawnej łaźni i cechowni rozdzielonych ulicą Wolności /bud. cechowni z pd./, nadszybia i kompresorowni w pn.-zach. części terenu, warsztatu elektrycznego oraz magazynu budowlanego w zach. Na zach. od magazynu budowlanego znajdują się kolejne dwa niewielkie budynki: magazynu oraz maszynowni /nieistniejącego szybu Prinz Schönaich/ naprzeciwko której maszynownia szybu Carnall. Pomiedzy budynkami warsztatu elektrycznego, nadszybia z kompresorownią oraz maszynowni /Carnall/ niewielki budynek zmiękczalni wody. Obiekty produkcyjne od łaźni rozdziela okazała hala sportowa KS "Pogoń" mieszcząca się w przebudowanej na ten cel sortowni. Na wysokości hali sportowej w osi pn.-zach, pd.-wsch. regularne obniżenie z wysokimi umocnieniami skarp dawnej boczniczy zakładowej. Istniejący układ drogi dojazdowej do zespołu prowadzi z pd. ze skretem na wsch. przy sortowni, następnie zaś pomiedzy budynkami maszynowni. Poszczególne budynki zespołu nieznacznie zróżnicowane pod wzgledem wysokości - dominantę stanowi wieża wyciągowa szybu Carnall. Obiekty na terenie zespołu zbudowane w konstrukcji murowanej i szkieletowej z wypełnieniem cegłą ceramiczną na ogół nietynkowane. Pokrycia dachowe stanowi blacha falista, eternit i papa. Aktualnie na terenie zakładu zwłaszcza w pn. części zieleni wysoka i niska dziko rosnąca. Drogi dojazdowe z nawierzchnią asfaltową.

<p>14. Kubatura</p> <p>ok. 34.167 m³</p>	<p>15. Powierzchnia użytkowa</p> <p>5.144,5 m²</p>	<p>16. Przeznaczenie pierwotne</p> <p>zespół zabudowy przemysłowej rejon główny-wydobyczy kopalni</p>	<p>17. Użytkowanie obecne</p> <p>nieużytkowane</p>
<p>18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja</p> <p>W okresie powojennym prowadzono przede wszystkim tylko prace zabezpieczające, doraźne siłami oddziału budowlanego zakładu. Jedyna większa inwestycja to adaptacja kotłowni na biura oddziału budowlanego w 1968-70 /proj. inż. Kowalski/, oraz przebudowa sortowni na halę sportową w końcu lat 70-tych XX w.</p>		<p>19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje)</p> <p>Stan techniczny na ogół średni. Większość budynków pozbawiona właściwego systemu odwadniania. Poważnie skorodowane elementy stalowej konstrukcji i ślusarki. Poważne ubytki pokrycia dachowego. W kilku przypadkach zawilgocenie przyziemi i ubytki szklenia.</p> <p>20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie</p> <p>Należy zespół objąć prawną ochroną konserwatorską i przeprowadzić remont z rewaloryzacją poszczególnych budowli.</p>	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

Archiwum Państwowe w Gliwicach, zespoły: Bgw.D.Zabrze
nr 114-193, 315, 319, 320. Preussag nr 126, 127, 142.
ZZPW Zabrze nr 136

Archiwum Urz.M. w Zabrze, zespół nieuporządkowany

Zbiory Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze - zesp.OBB

Materiały archiwalne z oddziału TM KWK Zabrze - Bielsko-
wice /gł.koncesje szybów/

22. Bibliografia

Jahrbuch fur den Oberbergamtsbezirk Breslau, opr.J.Wes-
stphal, Kattowitz-Breslau-Berlin 1913

J.Jaros, Z dziejów Kop.Zabrze, /w/ Kroniki miasta Zabrze
nr 7 z 1974 r

KWK Zabrze w Zabrze, bmw, 1973

F.Kaminsky, Hindenburg O/S, Berlin 1923

J.Piernikarczyk, Historia górnictwa i hutnictwa na Grn.
Śl., t.II. Katowice 1933

Zabrze zarys rozwoju miasta, Katowice 1967

23. Źródła ikonograficzne i fotograficzne (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)

24. Uwagi różne

25. Opracował

tekst	mgr P.Wybraniec, mgr inż A.Szewczyk	09.19993
	<small>imię, nazwisko, data, podpis</small>	
plany, rysunki	mgr inż A.Szewczyk	09.1993r
	<small>imię, nazwisko, data, podpis</small>	
zdjęcia fotogr.	mgr P.Wybraniec	09.1993r
	<small>imię, nazwisko, data, podpis</small>	
miejsce przechowywania negatywów	PSOZ O/W Katowice	

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO!

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

27. Załączniki 5 wkt.
Karty od 1-10.

1. Miejscowość	2. Obiekt (nazwa jak w karcie)	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
Z A B R Z E	ZESPOŁ ZABUDOWY D.KOPALNI KROLOWA LUIZA - ZACHOD	C.d. historii

c.d.historii:

prorowadzić aż do Odry w Koźlu.Kanał i sztolnia były przeznaczone również do transportu węgla z kopalń do hut i Odrą do Wrocławia i Berlina.Pierwszy odcinek sztolni z kopalni do Huty Gliwickiej ukończono w 1810r.Całość inwestycji /z Chorzowa do Gliwic/dł.14.184 km/ sfinalizowano dopiero w 1868 r,kiedy już od dawna eksploatowano pokłady poniżej poziomu sztolni.W 1800 r pierwsza kopalnia rządowa w Zabrzu została scentralizowana i otrzymała nazwę Kopalnia Królewska. W tym czasie zatrudniała ok.60 ludzi i wydobywała od 4000 do 6000 ton węgla rocznie.W 1911 r kopalni nadano imię Królowa Luiza i przydzielono ogromne jak na ówczesne czasy pole górnicze o powierzchni 19596 m².W drugim dziesięcioleciu XIXw wydrążono w tym polu przeszło sto płytkich szybików /wentylac. i wydob./.Eksploatowały one pokład Pochhammer na gł.12 - 20 m.Najważniejszymi szybami kopalni były:Nadzieja /Hoffnung/ i Micał.Szybko wyczerpano pokłady znajdujące się ponad poziomem sztolni.W latach 20-tych i 30-tych XIX w kopalnia Królowa Luiza przechodziła kryzys. Zmniejszyła się produkcja i zatrudnienie.Huta Gliwicka zmuszona była zaopatrywać się w prywatnych kopalniach.W dodatku w 1830 r dokonano uruchomienia Drogi Kronprinza /Następcy tronu/ z Chorzowa do Gliwic,która obniżyła koszty transportu węgla furmankami w porównaniu ze splawem łodziami Kanałem Sztolniowym i Kłodnickim.Zwiększyła się tym samym konkurencyjność innych kopalń.W tej sytuacji w 1833 r postanowiono wydrążyć szyb poniżej poziomu sztolni.Ze względu na trudności z górotworem prace ukończono dopiero w 1842 r.W ten sposób powstał szyb Dehen usytuowany na pd od Drogi Kronprinza i sztolni Dziedzicznej.Osiągnął on głębokość 73 m, apotem 82m.W latach 1845-7 zbudowano w jego sąsiedztwie bocznicę kolejową oraz po pn.stronie drogi pierwsze koksownie o piecach ulowych należące do Przedsiębiorstwa Kolejowego.W tym czasie kopalnia K.Luiza przeżywa rozkwit. W 1846 r wydrążono szyb Maria o gł.300 m.Pogłębiono również szyb Dechen i wydrążono w jego sąsiedztwie szyb odwadniający Oeynhausena.W 1852 r hr.Donnersmarck wybudował w jego sąsiedztwie koksownię. W rok później na północy pola kopalnianego powstał szyb Skalley,obok którego rozwinęła się Huta

Wkładkę założył:.....P.Wybraniec.....
(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów: PSOZ

Reden z koksowniami. Ogromny wzrost zapotrzebowania na węgiel spowodował przeniesienie głównego zespołu wydobywczego w bardziej dogodnie geologicznie miejsce w kierunku pn.-wsch. od dotychczasowego. W 1854 r rozpoczęto drążenie nowych szybów. W tym czasie powstały szyby wydobywcze Krug i Schönaich oraz wodny Carnall. Początkowo nie natrafiono na bogate złoża więc drążono dalej. W latach 1866-73 osiągnięto 210 m głębokości, a w 1881 r udostępniono pokłady na poziomie 250 m. W tym czasie płytkie szyby Dechen i Oeyenhausen etapami przekształcono w wentylacyjne. W latach 80tych całe wydobycie przejął nowy rejon usytuowany na północ od drogi. W tym czasie wydrążono również nowe szyby na wschodzie pola górniczego w Ponębie-Zaborzu osiągające głębokość do 380 m. W 1870 r ze względu na rozległość obszaru wydobywczego i poważną liczbę rozproszonych urządzeń wydobywczych podzielono kop. Królowa Luiza na dwa zakłady: Królowa Luiza Wschód i Królowa Luiza Zachód. Kierownictwo zakładami fiskalnymi przejął utworzony w 1892 r Królewski Centralny Zarząd Kopalni Węgla Kamiennego w Zabrzu. W polu Zachód dwa główne szyby Krug i Prinz Schönaich eksploatowały pokłady na gł. 250 m, a szyb pomocniczy Carnall wyczerpywał niewielkie zasoby węgla na gł. 2000 m. W 1907 r szyb ten pogłębiono do 250 m, a później w 1912 r do 500 m. W okresie międzywojennym Szyb Carnall /ob. Zabrze II/ stał się głównym szybem wydobywczym tej kopalni. Na pocz XX w zgłębiono wiele szybów pomocniczych na rubieżach nadania górniczego i tak powstał szyb: Zaborze /gł. 250 m/ na wsch. od Elektrowni, pełniący funkcje wentylacyjne szyb Biskupice w Biskupicach - też wydechowy, oraz szyb Ruda /w Rudzie Śl./ o podobnym przeznaczeniu. Wydrążono też na polu Wschód szyb Herman należący do Zachodu. Natomiast szyb Jerzy /Georgsch./ materiałowo-zjazdowy /z 1890r/ pogłębiono do 250 m i zaopatrzone w wąskotorową bocznice kolejową. Oddano wtedy również do użytku kolej piaskową z Przeschlebia do szybu podsadzkowego Szczęśno Boże /Glück Auf 173,5m/ oraz szybu Carnall. Wtedy zaczęto też stosować podsadzkę płynną w innych kopalniach rządowych /Guido, Delbruck/. W 1907 r stary szyb drzewny Wilhelmina pogłębiono do 400 m. W 1911 r zaopatrzone go w nową maszynę wyciągową - elektryczną. W tym też czasie prawdopodobnie zlikwidowano najstarsze szyby Dechen i Oeyenhausen. Zmodernizowano szyb Krug /1913 r nowa maszyna wyciągowa - wzmocniona stara z 1888 r/. W czasie wojny światowej w głównym rejonie wydobywczym wprowadzono wiele zmian, Powstały nowe wieże szybowe i urządzenia wyciągowe /szyby Carnall i Schönaich/. Wybudowano wielką kotłownię w 1916 r wraz z systemem zmiękczenia wody i chłodnią. W 1914 r wprowadzono nowe kompresory w sąsiedztwie szybu Carnall /rozbudowa istniejącego bud./ W latach 1915-17 powstał budynek do produkcji sprężonego, ciekłego powietrza /skraplarnia/, za pomocą którego próbowano prowadzić roboty strzeleckie pod ziemią /podobno używano go do produkcji prochu/. W 1919 r zaniechano tych prac przekształcając budynek w warsztat elektryczny. W 1918 r unowocześniono sortownię. W czasie wojny

1. Miejscowość Z A B R Z E	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) ZESPOŁ ZABUDOWY D.KOPALNI KROŁOWA LUIZA -ZACHÓD	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) c.d. historii
-------------------------------	--	---

c.d.historii:

na głównym rejonie wydobywczym pracowało wielu jeńców wojennych i dla nich wybudowano prowizoryczne baraki które po wojnie rozebrano.W okresie międzywojennym zarząd kopalniami państwowymi przekazano spółce Preussag. / w 1924r/.W tym czasie przeprowadzono generalną modernizację głównego zespołu wydobywczego kop.K.Luiza - Zachód. W 1926 r zmodernizowano i rozbudowano zespół budynków sprężarek wraz z rozdzielnią 6kV.W latach 1928-29 gruntownie zmodernizowano sortownię.W 1929-31 nastąpiła rozbudowa szybów Schonaich i Carnall/wieże szybowe,urządzenia wciąg.,maszynownia/.W 1938 r zlikwidowano szyb Krug wraz z maszynownią i łaźnią.Po II wojnie światowej kop. Królowa Luiza Zachód została przemianowana na Zabrze - Zachód.Stanowiła kopalnię zanikową,w związku z czym w 1957r połączono ją ponownie z kop. Zabrze Wschód.Przy eksploatacji stosowano tu najnowsze technologie i urządzenia / m.in.pierwsze kombajny i obudowy kroczące/.Rejon Zachód pod koniec lat 60-tych XX w stanowił atrakcję turystyczną /tzw.ściana PTTK/.W 1968 r zlikwidowano szyb Zabrze I wraz z wieżą i maszyną wyciągową.W l.70-tych zaadaptowano sortownię na halę sportową.W 1990 r zasypano szyb Zabrze II.Brak danych dot.autorów zabudowań przemysłowych. Budynki w zasadzie bezstylowe z elementami historyzmu/cechownia,łaźnia/ oraz modernizmu /maszynownia Zabrze II/

Widok z pd-wsch
na zespół sorto-
wni (hala sporto-
wa KS Pogon),
maszynownię
szybu Prinz
Schonaich oraz
mur oporowy.

P.Wybraniec

Wkładkę założył:.....
(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów: PSOZ Katowice

1. Miejscowość

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

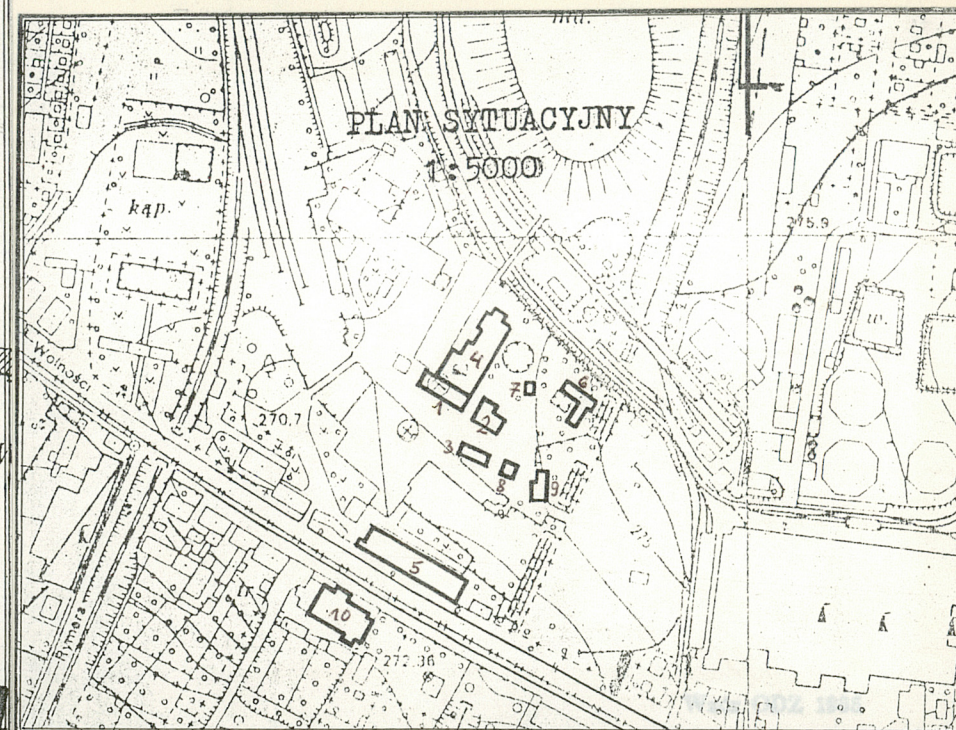
Z A B R Z E

ZESPOŁ ZABUDOWY D. KOPALNI
KROLOWA LUIZA - Zachód

plany

Kopalnia Królowa Luiza na planie miasta
z 1930 r.

Zespół zabudowy d. kopalni Królowa Luiza
wg. planu współczesnego.
Skala 1:5000

Legenda verte

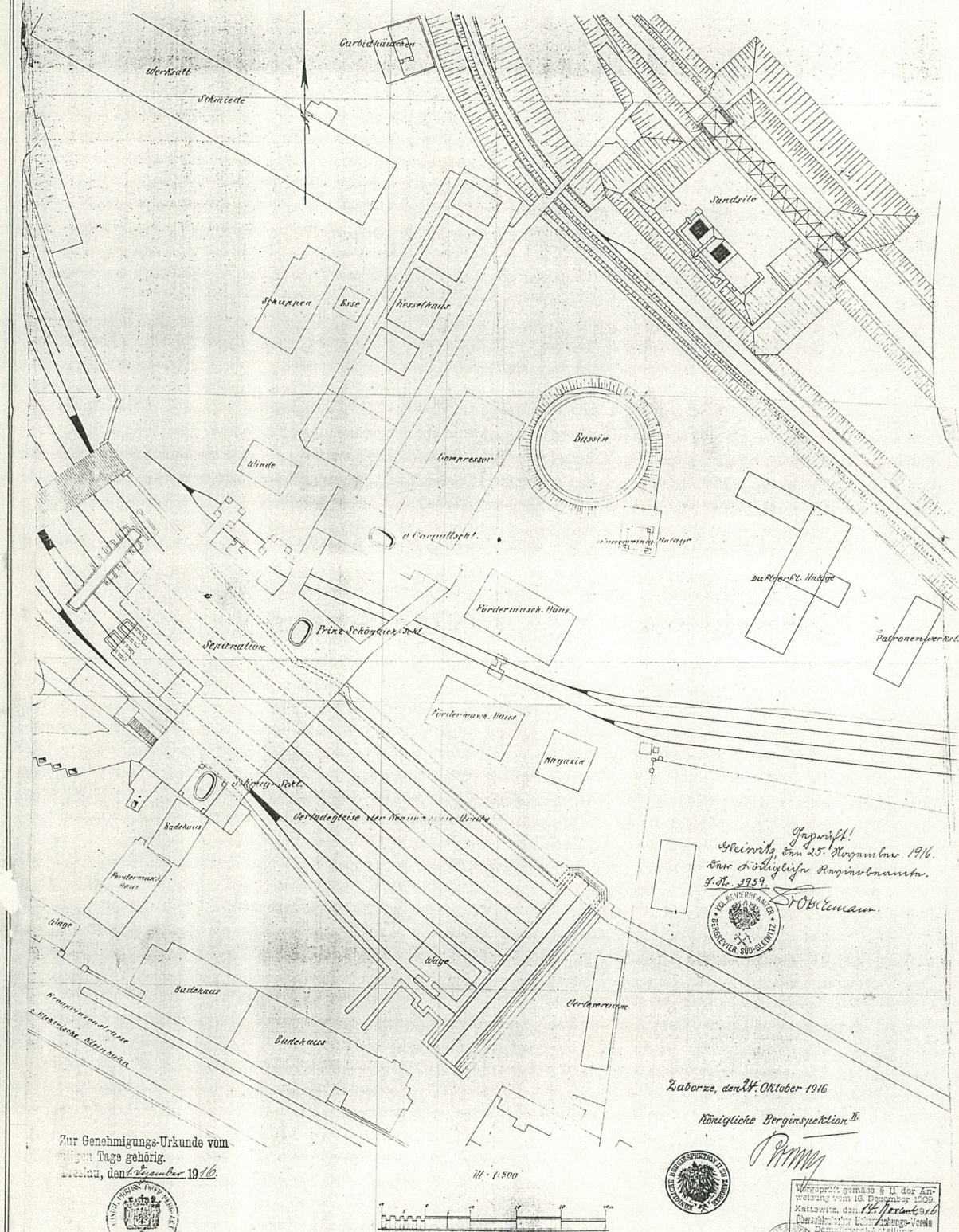
LEGENDA

1. budynek hadszybia Zabrze II
2. budynek maszynowni Zabrze II
3. budynek maszynowni Zabrze I
4. budynek kompresorów i rozdź.
5. bud.d.łaźni łączusk.i mark.
6. bud.warsztatu elektrycznego
7. bud.d.zmiękozalni wód przem.
8. budynek warsztatu
9. budynek magazynu budowlanego
10. bud.d.cechowni ob.sklep mebl.

Z
A
B
R
Z
H

2. ¹Obiekt (nazwa, ²ik. w karcie)
ZESTAW ZABUDOWY D. KOPALNI
KROLOWA LUTZA - Zach.
Zawartość wzniesień (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
planu

DES KÖNIGLICHEN STEINKOHLENBERGWERKES KÖNIGIN LUISE BEI ZABORZE

Plan sytuacyjny kopalni z 1916 r.

Plan sytuacyjny kopalni z 1919 r.

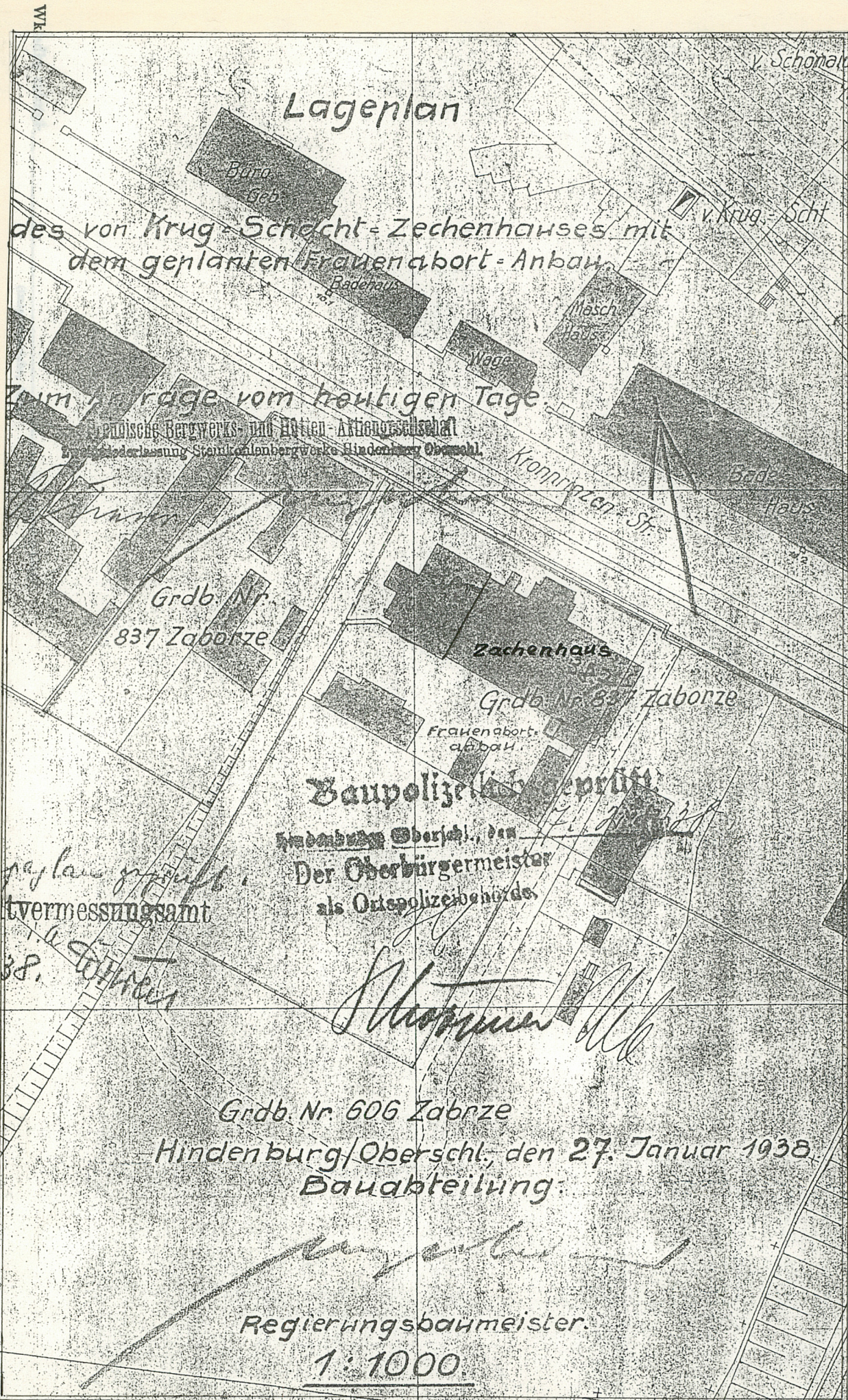

Widok od pn.-zach.

1. Miejscowość
Z A B R Z E

2. Obiekt (nazwa i adres w karcie)
ZESPÓŁ ZABUDOWY D. KOPALNI
KROLOWA LUIZA - Zachód

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
Plany

Plan sytuacyjny pd. części kopalni
z 1938 r.

Plan sytuacyjny
kopalni z 1958r.

